

словаўтваральнай структуры слова. Крытэрыем выяўлення паронімаў служыць наяўнасць словаўтваральных радоў, як правіла, з двух і болей аднакаранёвых слоў, што з’яўляюцца блізкімі па гучанні, але рознымі па значэнні ці часткова супадаюць у сваім значэнні.

Літаратура

1. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. Т. 2 : Г–К; пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – 768 с.
2. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. Т. 3 : Л–П; пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – 672 с.
3. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. Т. 4 : П–Р; пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – 768 с.
4. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. Т. 5. Кніга 1. : С–У; пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – 663 с.
5. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. Т. 5. Кніга 2. : У–Я; пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – 608 с.
6. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: В 2-х т. – М.: Рус. яз., 1985 – Т. 1. – 1985. – 856 с.
7. Лукашанец А.А. Словаўтварэнне і граматыка/ А.А.Лукашанец. – Мн. : Права і эканоміка, 2001. – 249, [2] с.
8. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование: учебное пособие : [для студентов, аспирантов, преподавателей-филологов] / Е.А. Земская. – 6-е изд. – Москва: Флинта : Наука, 2009. – 323, [1] с.
9. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке : Учеб. пособие / ЛГУ им. А.А. Жданова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – 206, [1] с.
10. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 109 с.
11. Бардовіч, А.М. і інш. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, М.М. Круталевіч, А.А. Лукашанец. – Мн. : Беларуская навука, 2000. – 413 с.
12. Вішнякова, О.В. Паронимы в русском языке : [Учеб. пособие для пед. ин-тов по специальности «Рус. яз. и литература»]. – Москва : Высш. школа, 1974 – 189 с.
13. Методические рекомендации по изучению структуры, семантики и функций языковых единиц в учебных курсах по романским языкам в педагогических институтах / Киев. гос. пед. ин-т иностр. яз.; [Подгот. Абраменко Г.А., Бачуриной Н.М., Корбозеровой Н.Н. и др.]. – Киев : КГПИИЯ, 1982. – 91 с.

Г.П. Латушка⁵

ВЫПАДКІ ЎЖЫВАННЯ КАМУНІКЕМ З ЛЕКСЕМАМІ *БОГ* І *ЧОРТ* НА БЕЛАРУСКІМ, УКРАЇНСКІМ, ЧЭШСКІМ МАТЭРЫЯЛЕ

Выпадкі ўжывання камунікемы з лексэмай *чорт*

Спецыфічнай адзінкай гутаркова-дыялагічнай формы маўлення, якая выражае суб’ектыўнае стаўленне моўцы да рэчаіснасці, з’яўляюцца **камунікемы** (у іншых крыніцах – «інтэр’ектыўныя выказванні», «выклічнікавыя гутарковыя структуры», «словы-сказы», «эматыўныя выклічнікі», «рэлятывы», «камунікаты», «слоўцы» і г.д.). Цікавае да

⁵ Магістрантка кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства, навуковыя кіраўнікі дацэнты кафедры сучаснай беларускай мовы С.А. Важнік, Т.Р. Рамза.

даследавання камунікем пачынаецца ў XX ст. і ў апошнія дзесяцігоддзі толькі ўзмацняецца. У беларускай лінгвістыцы гэтая тэма вялікай цікавасці пакуль не выклікала, між тым з'яўляюцца асобныя даследаванні, напрыклад, працы Б.Ю. Нормана, Л.С. Кныш, А.В. Доўгаль, Г.І. Зур і інш. У дадзеным артыкулы пад камунікемамі мы будзем разумець наступнае: «коммуникема – это коммуникативная непредикативная единица синтаксиса, представляющая собой слово или сочетание слов, грамматически нечленимая, характеризующаяся наличием модусной пропозиции, нерасчленённо выражающая определённое непонятное смысловое содержание (т.е. не равное суждению), не воспроизводящая структурных схем предложения и не являющаяся их регулярной реализацией, лексически непроницаемая и нераспространяемая, по особым правилам сочетающаяся с другими высказываниями в тексте и выполняющая в тексте реактивную, волюнтаривную, эмоционально-оценочную, эстетическую и информативную функции» [6, с. 72].

Сярод найбольш нязвыклых і палярных прыкладаў лексічнай варыянтнасці камунікем можна вылучыць варыянтнасць у камунікемах са словамі *Бог* і *чорт*. У камунікемах «широко распространено варьирование на основе синонимической субституции, например, *бог – господь – создатель – творец*» [6, с. 102]; «*Ради Бога [Всевышнего, Господа, самого Господа Бога, Создателя, Творца Небесного, Христа, всего святого]!*» [4, с. 18] а таксама «варьирование *чёрт – бес – леший*» [6, с. 100], аднак часам камунікемы з лексемамі *Бог* і *чорт*, пабудаваныя на аснове зваротка, становяцца ўзаемазамяняльнымі (адбываецца антанімічная варыяцыя), параўн.: *Ды бог з ім! (Ды чорт з ім!)* або: *Гэта бог ведае што такое! (Гэта чорт ведае што такое!)*. Такая замена, аднак, мажлівая нячаста, што звязана з наяўнасцю абсалютна розных значэнняў у камунікемах з лексемамі *Бог* і *чорт*; яны звычайна носьбіты рознага сэнсу і перадаюць палярныя эмоцыі: «варьирование антонимического характера менее распространено среди коммуникем. В таком случае антонимия лексем способствует реализации различной стилистической и экспрессивной характеристики речи говорящего, а также дополнительных оттенков значений» [5, с. 71]. Прычыны ж з'яўлення антанімічных варыяцый простыя: «Стремление внести негативный эмоциональный компонент в оценку предмета речи послужило причиной замены слова *бог* на слово *чёрт – чёрт его знает*. Появление вариантов *Пёс (леший, хрен, фиг) знает* обусловлено необходимостью сохранить за коммуникемой негативную аффективность и в то же время соблюсти запрет в определённой ситуации и социальном коллективе на слово *чёрт*» [5, с. 70]. Аднак варыянты *Чорт яго ведае!* і *Бог яго ведае!* хаця і маюць аднолькавае значэнне, але адрозніваюцца адценнямі сэнсу, эмоцыямі, выражаюць рознае стаўленне моўцы да прадмета: «Первый вариант более экспрессивный, эмоциональный и выражает, кроме согласия, ещё и негативное отношение к предмету речи. Второй представляет собой “вынужденное, смягчённое согласие”, связанное с безразличием к факту, о котором идёт речь» [5, с. 71].

У беларускай мове камунікемы з лексемай *чорт* служаць для выражэння розных эмоцый і ўжываюцца ў шматлікіх сітуацыях. Прывядзём некаторыя прыклады, выбраныя намі з драматургічных тэкстаў.

- Выражэне прыкрасці, раздражнення, злосці («*Чорт*, як на бяду забыўся цыгарэты», С. Кавалёў «Стомлены д’ябал»).

- Выражэнне спалоху, выкліканага нечаканасцю («Дзе швэндаешся?» – (спалохаўся) «Цьфу, *чорт!* Думаў, на вартавога напароўся!», А. Дудараў «Радавыя»).

Праз негатыўнасць самой лексемы *чорт* становіцца мажлівым яе выкарыстанне амаль ва ўсіх адмоўных сітуацыях. Дадзенае слова, акрамя ўжывання ў праілюстраванай мадэлі на аснове зваротка, можа ўжывацца ў іншых мадэлях камунікем для выражэння розных значэнняў.

- Выражэнне раздражнення, злосці, незадаволенасці («Дык на які ж *чорт* ён зацягнуў мяне сюды?» Або: «*Ідзіце вы к чортавай матары са сваёй спагадай!*», А. Дудараў «Парог» – тут лексема *чорт* замяняецца лексічным варыянтам *чортава матар*).

- Выражэнне незадаволенасці, раздражнення, выкліканыя няведаннем, невалоданнем інфармацыяй («Адкуль яны ўзяліся» – «*Чорт іх ведае!*», А. Дудараў «Радавыя»).

- Выражэнне безвыходнасці; у падобных сітуацыях часта ўжываецца канструкцыя *Без розніцы*, але камунікема з лексемай *чорт* выражае большы негатыў, вымаўляецца з большай горыччу («Ты ведаеш, што ты выжлукціў?» – «*Адзін чорт!*», А. Дудараў «Парог»).

Ва ўкраінскай мове пабудаваныя на аснове зваротка камунікемы з лексемай *чорт* маюць падобнае значэнне і ўжываюцца для выражэння незадаволенасці, раздражнення, злосці («*Чорт*. Усе порозсипалося! Це все через вас!», Н. Мірошніченко «Самогубство самоти» або: «*Чорт!* Це ж та навіжена амеріканка!», Н. Уварова «Шахрайки»). Акрамя лексемы *чорт* да варыянтаў сінанімічнай субстытуцыі адносяцца лексемы *лихо*, *лишенько*, якія выкарыстоўваюцца ва ўкраінскіх тэкстах амаль з падобным значэннем, як камунікемы з лексемай *чорт*: «*Ой, лишенько!* Де вони там їздять?», В. Тарасенко «Купіть місячну доріжку». Аднак дадзеная камунікема будзе менш негатыўнай, у тым ліку дзякуючы памяншальна-ласкальнаму суфіксу *-еньк*.

У чэшскай мове лексема *чорт* сустракаецца ў некалькіх варыянтах: *čert*, *d’ábel*, *sakra* (найчасцей, як сведчыць Чэшскі нацыянальны корпус, выкарыстоўваецца апошня: 1982 вынікі пошуку [18]). Як і ў прыведзеных вышэй прыкладах, гэтая лексема выкарыстоўваецца для выражэння непрыемных, адмоўных эмоцый і можа з’яўляцца ў розных негатыўных сітуацыях. Але ёсць і іншыя выпадкі.

- Так, напрыклад, дадзеная лексема можа ўжывацца для таго, каб падкрэсліць рашучасць моўцы на што-небудзь. Найчасцей гэта нечаканыя, спантанныя рашэнні, звязаныя з рызыкай, у такіх выпадках можна яшчэ ўжыць камунікему *Была не была!* («*Nový život? To bychom, sakra, mohli!*» = «Новае жыццё? Гэта б мы, *чорт вазьмі*, змаглі!», V. Havel «*Zahradní slavnost*»).

- Досыць часта лексема *sakra* дэсемантызуецца і не нясе ніякай функцыі, ператварыўшыся ў слова-паразіт (мажліва, гэтае слова толькі ўзмацняе выказванне, робіць яго больш важкім): «Jistě mi vyjde vstříc vřdyt' mi všichni, *sakra*, tak nějak z jedné české mámy!» = «Канечне ён пойдзе мне насустрач, бо мы ўсе, *чорт вазьмі*, паходзім так неяк ад адной чэшскай маці!», V. Havel «Zahradní slavnost»; «...jak on se, *sakra*, jmenoval, tady jsem to měl na papírku, aha tady, Alexandr, *no sakra*, to je taky jméno» = «...як ён, *чорт вазьмі*, зваўся, тут недзе ў мяне было на паперцы, ага тут, Аляксандр, ну *чорт*, гэта таксама імя». A. Goldflam «Útržky z nedokončeného románu».

Выпадкі ўжывання камунікем з лексмай *Бог*

Камунікемы, якія першапачаткова сфарміраваліся на аснове зваротка (тыпу *Божа!*; *чорт!*), «характеризуются особой прагматической силой» [8, с. 16]. Гэта звязана з тым, што сама лексема, што ўваходзіць у склад камунікемы, мае пэўную сілу: «на лексическом уровне особая прагматическая заданность коммуникемы обусловлена характером лексического значения её компонентов, так, например, для коммуникемы *Ради Христа!* (“Выражение усиленной просьбы, мольбы что-либо сделать или чего-либо не делать”), *Боже спаси!* (“Выражение доброго напутствия, пожелания благополучия, удачи, успеха в делах, в дороге”). *Не приведи Господь!* (“Выражение совета к несовершению какого-либо действия”), *Слава Богу!* (“Выражение радости, успокоения, облегчения, удовлетворения, одобрения”) и т.п. она определяется словами *Бог, Христос, Господь*. Эти лексемы уже сами по себе обладают прагматической силой, что связано с заповедью, запрещающей упоминать имя Божие всуе. Употребление имени Бога указывает на особую речевую ситуацию, в которой людям необходима помощь свыше, что увеличивает прагматическую силу» [8, с. 14].

Камунікемы з лексмай *Божа, Госпадзі, Маці Божая* таксама могуць ужывацца ў негатыўных сітуацыях. Але ў такім выпадку сам моўца ўкладае ў іх іншы сэнс – гэта не раздражненне ці злосць, а спадзяванне на ратунак, дапамогу, выражэнне пакоры. Такое значэнне найбольш ярка праяўляецца ў дзеяслоўных камунікемах кшталту *Крый Божа, Барані Божа* («Каб ты толькі пабачыў, як жахліва выглядае цяпер пекла, як там змрочна і няўтульна!» – *«Божа барані!»*, С. Кавалёў «Стомлены д’ябал» або: «Украсці ў яго грошы?» – «Не ўкрасці, не! *Барані Божа!»*, С. Кавалёў «Стомлены д’ябал» ці: «Няшчасце чакае паненку Амелію, калі, *крый Божа*, дасць згоду гэтаму ветрагону», а таксама: *«Ратуй цябе Божа, Максім!»*, С. Кавалёў «Звар’яцелы Альберт»).

Спектр значэнняў такіх камунікем большы, чым камунікем з лексмай *чорт*, і гэта звязана з тым, што ўжыванне лексем *Бог* не абмежавана сацыяльнымі ці культурнымі межамі. У дадзеным выпадку таксама ўжываюцца варыянты на аснове сінанімічнай субстытуцыі (*Божа; Маці Божа; Божухна; Госпадзі; Госпадзі, Божа мой*). Да гэтых лексем часта дадаюцца прыметнікі ці займеннікі (*літасцівы, мой, мой мілы*). Камунікемы такога тыпу могуць ужывацца для перадачы розных эмоцый.

- Выражэнне жаху, спалоху («Я не чалавек. (уздыхае) Я д'ябал» – «*Маці Божая!*» (са страху ледзь не звальваецца з зэдліка.), С. Кавалёў «Стомлены д'ябал» або: «*Маці Божа, што за жудасны сон!*», С. Кавалёў «Звар'яцелы Альберт»).

- Выражэнне жаху, спалоху, зварот па дапамогу («А, *Госпадзі!* (Падбегла.) Што ж рабіць?», А. Дудараў «Вечар»).

- Выражэнне маштабу падзеі, яго сілы («...галадуха была, *Божухна ты мой мілы!*», А. Дудараў «Парог»). У дадзеным выпадку камунікема *Божухна ты мой мілы!* з'яўляецца сінанімічнай прыметнікам *вельмі моцная, нечуваная, жудасная*.

- Выражэнне спачування, выкліканае ўсведамленнем маштабу сітуацыі, смутку, узрушэння («*Божа латасцівы!* Зусім звар'яцеў пан Альберт, калі ўзняў руку на магілы продкаў»; «*О Божа!* (задумліва) Стары пан Магароўскі, ведаючы легкадумны нораў сына, прасіў мяне не пакідаць маёнтак, што б ні здарылася» або: «*Божухна, зусім сіратой засталася паненка Амелія!*», С. Кавалёў «Звар'яцелы Альберт»).

- Выражэнне шкадавання (самашкадавання), неразумення («*Госпадзі!* Як я вытрымала ўсе гэтыя гады сярод бруду, шчырага, бессаромнага цынізму...», А. Дудараў «Парог»).

- Выражэнне пагарды, жалю, шкадавання ((З жалем і пагардай назірае за ім) «*Госпадзі, Божа мой!* Дваццаты век, людзі ў космас лётаюць, а ты як жабрак ходзіш, пабіраешся...», А. Дудараў «Парог»).

Названыя камунікемы ўжываюцца ў сітуацыях як рэакцыі найбольш спантаннага, непадрыхтаванага і неўсведамляемага моўца, бо яны не выконваюць функцыі звароту да Бога з просьбай абараніць, дапамагчы, а з'яўляюцца толькі выражэннем эмоцый.

Акрамя камунікема, пабудаваных на аснове зваротка, лексема *Бог* можа ўжывацца ў камунікемах вітаньняў і развітанняў («*Хай памагае вам Бог у дарозе!*»; «*Няхай дапамагае вам Езус Хрыстос і Матка Боска!*», С. Кавалёў «Звар'яцелы Альберт»), а таксама ў іншых канструкцыях з выражэннем спадзявання на дапамогу (часцей за ўсё, гэта пажаданні: «*Памажы нам Божа!*», С. Кавалёў «Звар'яцелы Альберт»), у просьбах пра лепшы лёс («Пры Божай міласцю каралю польскім Жыгімонце служу дыпламатам, браты мае...» – «*Дай Бог кожнаму!*», А. Петрашкевіч «Напісанае застаецца»), у падзяцы Усявышняму за дапамогу, выражэнні палёгкі («Мусіш пакуль ісці без мяне» – «*І дзякуй Богу!*», С. Кавалёў «Стомлены д'ябал»). Таксама вышэйпрыведзеная лексема можа ўжывацца ў якасці слова, якім палохаюць, заклікаюць да сумлення, роздумаў («А гэта нешта ўжо зусім новае!.. Нечуванае!» – (спалохана) «*Пабойцеся Бога, доктар Скарына!*», А. Петрашкевіч «Прарок для айчыны»).

Што датычыць камунікема з лексмай *Бог* ва ўкраінскіх тэкстах, нам сустрэліся яшчэ дадатковыя значэнні, акрамя апісаных на беларускім матэрыяле.

- Выражэнне здзіўлення («*Дыва твоі, о, Господи!*», В. Тарасенко «Купіць місячну доріжку»).

- Выразэнне растройства, перажывання, прыкрасці («От ідіоти! Боже, які вони ідіоти...»), Н. Мірошніченко «Той, хто відчиняє двері»).

- Спадзяванне на абарону, жах, роспач («Було декілька схожих справ...») – «І що?» – «Посадили» – (перехрестилася) «*Мати Божа!*», Н. Уварова «Коли настане весна»).

Гэтае ж спадзяванне на абарону Бога гучыць не толькі ў камунікемах, пабудаваных на аснове зваротка (*Хай Бог милує!, Хай Господь вас збереже!*). Просьба аб дапамозе Усявышняга таксама вельмі часта фігуруе ва ўкраінскіх камунікемах *Помагай вам Бог!, Дай то, Боже* або *Не дай Боже* («Не дай Боже таке співаці... Щось інше – про воінські подвиги...»), Н. Мірошніченко «Той, хто відчиняє двері»). Як і ў беларускай мове, шырока распаўсюджана падзяка Богу за яго ахову, спрыянне (*І слава Господу!* ці: *Слава Богу*). Шырока падкрэсліваецца таксама ўсемагутнасць, усёведанне Бога, што выражаецца ў камунікеме *Одному Богу відомо* («Яким боком і в якому ракурсі вы прыземліцеся – *одному Богу відомо* і те навряд», Н. Мірошніченко «Самогубство самоти»).

Асабліва сцю чэшскіх камунікем з лексемай *Bůh* з’яўляецца тое, што яна ўжываецца не вельмі часта, бо ў мове ўтварылася пэўная колькасць слоў, што ўтрымлівае ў сабе корань *bůh-* і выражае тыя эмоцыі, якія ва ўсходнеславянскіх мовах выражаюцца камунікемамі з лексемай *Бог*, напрыклад: *bohudík, bohužel, sbohem, bůhvíkdo, proboha* (дзякуй Богу, на жаль, бывайце, гэта Бог ведае хто, дзеля Бога). Гэтыя словы часта ўжываюцца пры камунікемах розных відаў, напрыклад, пры камунікемах адмоўя (*Bohužel ne = На жаль, не*), часам яны самі выступаюць у ролі камунікем, напрыклад, вітанняў: «*Sbohem*» – «*Sbohem, Renato*», V. Havel «Asanase».

Цікавай з’яўляецца камунікема *Proboha*, бо яна ў залежнасці ад кантэксту можа перакладацца як просьба *Дзеля Бога!*; *Дзеля ўсяго святога!* або як вокліч *Божа!* (*Божанькі!*) і выконваць розныя функцыі.

- Просьба аб літасці (*Inspektor klade jinou smučku na hrdlo panny*) – «*Proboha!*» = (Інспектар надзявае іншую пятлю на горла дзяўчыны) – «*Дзеля ўсяго святога!*», P. Kohout «August, august, august»).

- Прыцягненне ўвагі, просьба звярнуць увагу («*Maminko, přese tomu rozumíte, proboha, teď už to vím, teď bych vám mohl všechno říct,.. kdybyste mě chtěla vyslechnout, ale musíte mít opravdu trpělivost až do konce*» = «Мамачка, вы ж усё разумеете, *дзеля ўсяго святога*, цяпер ужо пра гэта ведаю, цяпер бы вам мог усё сказаць,.. калі б вы мяне хацелі выслухаць, але мусіце напраўду мець цярпліваць да самага канца», A. Goldflam «*Návrat ztraceného syna*»).

- Выразэнне просьбы, раздражнення, нецярпліваці («*Jste dospělý člověk, tak přese nebudete dělat, proboha, takové klukoviny*» = «Вы дарослы чалавек, дык не рабіце ж, *дзеля Бога*, гэтага дзіцячага садка», V. Havel «*Zahradní slavnost*»).

- Выразэнне раздражнення, неразумення («*Ale proboha, to přese každý tady vidí – nejenom že vás neposlouchá, ale ona vás ani možná nevnímá*» = «Але *божа*, гэта ж кожны тут бачыць – не толькі, што яна вас не слухаецца, але і што яна вас ні не ўспрымае», V. Havel «*Zahradní slavnost*»).

- Выражэнне нецярплівасці («*Proboha, co když i tuhle podmínku splní*» = «*Божжа, што калі і гэтую ўмову выканае?*», P. Kohout «August, august, august»).

Што датычыць камунікем з лексемай *Бог* у чэшскай мове, іх функцыі і значэнні досыць падобныя да функцый разгледжаных камунікем, толькі чэшскія камунікатыўныя адзінкі ўжываюцца радзей, чым аналагічныя ў беларускай і ўкраінскай мовах, пра што сведчаць прааналізаваныя намі тэксты. Найчасцей у чэшскіх камунікемах, пабудаваных на аснове зваротка, выкарыстоўваюцца наступныя формы: *Bože!*; *Bóže! Ježíšmarjájózef!* (= *Езусмарыяёзэф!*); *Ježíšmarjá!* (= *Езусмарыя!*). Намі былі зафіксаваныя наступныя прыклады іх ужывання.

- Выражэнне спалоху, здзіўлення («*Ježíšmarjájózef! Co tady děláte?*» = «*Езус-Марыя-Ёзэф! Што вы тут робіце?*», V. Havel «Zahradní slavnost»).

- Выражэнне смутку, горычы, адчаю («*Nyní mi nesmím už říkatí příteli*» – «*Ach bože! (Rozpláče se)*». = «Цяпер я ўжо не смею зваць яго сябрам!» – «*Ах Божжа!* (Пачынае плакаць)», V. Havel «Zahradní slavnost»).

- Выражэнне неспакою, перажывання, хвалявання («*Kolega přijde každou chvíli dělat Béčko – Ach bože! Já nejsem žena, já jsem strom. (Vzlykajíc odejde)*». = «Калега прыйдзе ў любую хвіліну рабіць частку В – *Ах Божжа!* Я не жанчына, я дрэва (Усхліпваючы, адыходзіць)», V. Havel «Zahradní slavnost»).

- Выражэнне нецярплівасці, лёгкага незадавальнення («*No bóže, trochu toho deště na zpáteční cestě!*» = «*Ну Божжа, падумаеш, трохку дажджу на зваротнай дарозе!*», V. Havel «Zahradní slavnost»).

Такім чынам, камунікемы з лексемай *чорт* (і іншымі сінанімічнымі варыянтамі) могуць ужывацца не толькі ў негатыўных сітуацыях. У некаторых выпадках, пра што сведчаць прыклады з чэшскай мовы, камунікемы з дадзенай лексемай выражаюць і станоўчыя эмоцыі. Да таго ж, лексема *чорт* і яе варыянты на аснове сінанімічнай субстытуцыі ўжываюцца ў розных мадэлях камунікем, не толькі ў адзінках, пабудаваных на аснове зваротка. Што датычыць камунікем з лексемай *Бог*, прыведзеныя прыклады пацвярджаюць ужыванне лексемы *Бог* не толькі ў адзінках, пабудаваных на аснове зваротка. Шырока гэтае слова фігуруе, напрыклад, і ў камунікемах вітанняў розных моў. Камунікемы з лексэмамі *Бог* ужываюцца ў розных сітуацыях і часта выражаюць палярныя эмоцыі: ад радасці ды захаплення да жаху і роспачы. У такіх камунікемах таксама часта наяўныя варыянты на аснове сінанімічнай субстытуцыі: бел. *Божачкі!*, укр. *Господи!*, чэш. *Ježíšmarjájózef!* ды інш.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Дудараў А. Князь Вітаўт: п'есы / А. Дудараў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2005. – 318 с.
2. Звон – не малітва: п'есы / уклад. І. Дабрыян. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2008. – 363 с.
3. Кавалёў С. Шлях да Бэтлеему: п'есы-казкі: для сярэд. і ст. шк. узросту. / С. Кавалёў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2009. – 231 с.
4. Краснов В.А. Коммуникемы со значением волеизъявления в языке и речи: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / В.А. Краснов; Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-Дону, 2005. – 21 с.

5. Меликян В.Ю. О лексической членимости и вариативности нечлененых предложений / В.Ю. Меликян // Русский язык в школе. – 2004. – №2. – С. 68–72.
6. Меликян В.Ю. Современный русский язык. Синтаксис нечлененого предложения: Учебное пособие / В.Ю. Меликян. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2004. – 288 с.
7. Сучасная беларуская драматургія : Традыцыі і наватарства: [Зб. тв. / Уклад. і прадрм. П. Васючэнка; Пад агул. рэд. У.М. Сіўчыкава] / Васючэнка П., Сіўчыкаў У. – Мінск: Сэр-Віт, 2003. – 639 с.
8. Фисенко И.Е. Коммуникемы русского языка в аспекте речевого воздействия: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / И.Е. Фрисенко; Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-Дону, 2005. – 22 с.
9. Goldflam A. Písek a jiné kousky / A. Goldflam. – Brno : Větrné mlyny, 2010. – 584 s.
10. Havel V. Zahradní slavnost / V. Havel. – Brno : Větrné mlyny, 2010. – 78 s.
11. Havel V. Hry 2. / V. Havel. – Brno : Větrné mlyny, 2011. – 542 s.
12. Kohout P. August, august, august / P. Kohout. – Brno : Větrné mlyny, 2006. – 146 s.
13. Мірошніченко Н.Л. Самогубство самоти [Електронний ресурс] / Н.Л. Мірошніченко. – 2004. – Режим доступу : <http://nejdana.ucoz.ua/load/0-0-0-3-20>. – Дата доступу : 13.04.2014.
14. Мірошніченко Н.Л. Той, хто відчиняє двері [Електронний ресурс] / Н.Л. Мірошніченко. – Режим доступу : <http://nejdana.ucoz.ua/load/0-0-0-3-20>. – Дата доступу : 13.04.2014.
15. Тарасенко В. Купіть місячну доріжку [Електронний ресурс] / В. Тарасенко. – Режим доступу : <http://ukrdrama.at.ua/load/0-0-0-12-20>. – Дата доступу : 13.04.2014.
16. Уварова Н. Коли настане весна [Електронний ресурс] / Н. Уварова. – Режим доступу : <http://ukrdrama.at.ua/load/0-0-0-4-20>. – Дата доступу : 13.04.2014.
17. Уварова Н. Шахрайки [Електронний ресурс] / Н. Уварова. – Режим доступу : <http://ukrdrama.at.ua/load/0-0-0-1-20>. – Дата доступу : 13.04.2014.
18. Český národní korpus [Elektronický zdroj]. – Režim přístupu : <http://ucnk.ff.cuni.cz/verejny.php>. – Datum přístupu : 13.04.2014.

В.В. Лемязя⁶

АНТРАПАНІМІЯ СТОЛІНСКАГА РАЁНА (на матэрыяле адапелятыўных прозвішчаў жыхароў Рамельскага сельскага савета)

Прозвішчы на Беларусі ўзніклі не так даўно – у XVII–XVIII стагоддзях, і сёння кваліфікуюцца як другасныя ўтварэнні. Як адзначае П.У. Сцяцко, “асновай іх былі ўласныя асабовыя імёны або мянушкі, якія нярэдка характарызавалі асобаў паводле пэўных адзнакаў, прымет, уласцівасцяў, іх падабенства да вядомых рэаліяў. Потым мянушкі набылі статус прозвішчаў, сталі перадавацца па спадчыне” [4, с. 164].

Прозвішчы адапелятыўнага паходжання цесна звязаны з гісторыяй грамадства, з гаспадарчай і духоўнай дзейнасцю іх носьбітаў, характарам і духоўнай культурай беларусаў і адлюстроўваюць разнастайныя галіны жыццядзейнасці чалавека. Даследаванне прозвішчаў жыхароў Рамельскага сельскага савета Столінскага раёна Брэсцкай вобласці (фактычны матэрыял пададзены 312 адзінкамі) паказала, што значную частку такіх антрапонімаў складаюць прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб па прафесіі і занятку,

⁶ Студэнтка 5 курса спецыяльнасці «Беларуская філалогія», навуковы кіраўнік дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы С.М. Якуба.